

умов конкуренції на світових ринках у зв'язку зі вступом України до Світової організації торгівлі;

- підвищення рівня споживання продуктів харчування населенням країни та регіонів відповідно до норм фізіологічних потреб населення України в основних харчових речовинах та енергії.

Вирішення цих завдань передбачає необхідність нарощування обсягів виробництва якісної та безпечної конкурентоспроможної агропродовольчої продукції, підвищення економічної ефективності виробничої діяльності, забезпечення соціальної справедливості і гарантій для трудового потенціалу, відтворення охорони природних ресурсів, зниження екодеструктивного впливу аграрного господарювання, оздоровлення навколишнього середовища. Перехід продовольчого комплексу на модель сталого розвитку та дотримання принципів більш чистого виробництва в аграрному секторі є важливими для гармонійного розвитку країни та необхідною передумовою інтеграції в європейський і світовий ринок.

Література

1. Борщевський П. Продовольча безпека країни: стан і тенденції / П. Борщевський, Л. Дейнеко // *Розбудова держави*. – 2000. – № 1–6. – С. 66–73.

2. Міщенко Д.А. Фактори та принципи формування регіонального продовольчого ринку як комплексу / Д.А. Міщенко // *Держава та регіони*. – 2006. – № 3. – С. 205–208. – (Серія "Економіка та підприємництво").

УДК 502.58:630.64(477)

Я.В. КОВАЛЬ

Рада по вивченню продуктивних сил України НАН України

НАПРЯМИ РЕФОРМУВАННЯ ІНФРАСТРУКТУРНИХ СИСТЕМ ЛІСОВОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ

Основні виробничі засоби лісового господарства залежно від їх ролі, місця і функціонального призначення поділяються на засоби виробничого і невиробничого спрямування. У їх складі виділяється пасивна частина, яка безпосередньо не бере участі у виробничому процесі, але сприяє підвищенню його ефективності. На її частку у вартісному вимірі на кінець 2008 р. припадало 1,07 млрд. грн., що становить 55,3% від загального обсягу основних виробничих засобів галузі (табл. 1). При цьому обсяги пасивної частини виробничих засобів за останні роки (2000–2008 рр.) збільшилися на 71%, а в їх структурі будинки (управлінські приміщення, цехи, гаражі), споруди (дороги, мости, естакади) і передавальні пристрої (електромережа, телефонна мережа) збільшилися на 72%, інші основні засоби – на 26%, і малоцінні необоротні активи – у 2,5 рази. Це свідчить, що працівниками

лісового господарства, незважаючи на складне економічне становище, в цілому приділяється значна увага поліпшенню інфраструктурного забезпечення галузі.

Вартість пасивної частини основних виробничих засобів лісового господарства по областях відзначається значними розбіжностями. Їх частка на підприємствах АРК становить 75,9%, Закарпатської і Запорізької областей – 65,2, Тернопільської – 64,6, Дніпропетровської – 62,5, Хмельницької – 61,4 і Кіровоградської – 60%. На підприємствах галузі інших регіонів країни, наприклад, Житомирської області, частка пасивної частини основних виробничих засобів перебуває на рівні 48,9, а Харківської – 59,5% від загального їх обсягу.

Таблиця 1

**Структура основних виробничих засобів по установах Держкомлісгоспу
(залишок на кінець року)**

Показник	2000		2005		2007		2008		2008 до 2005, %
	тис. грн.	%	тис. грн.	%	тис. грн.	%	тис. грн.	%	
Основні виробничі засоби, всього	1017166	100	1389243	100	1680505	100	1939671	100	191
У тому числі:									
А. Пасивна частина основних засобів	626258	61,6	771438	55,6	940784	56,0	1073136	55,3	171
З них:									
будинки, споруди, передавальні пристрої	548013	53,8	673448	48,3	802008	48,0	941976	48,5	172
інші основні засоби	62751	6,2	58009	4,3	69268	4,0	78800	4,1	126
малоцінні необоротні активи	12106	1,2	29783	2,2	39056	2,3	42537	2,2	351
багаторічні насадження	618	0,1	107	-	185	-	134	-	22
природні ресурси	-	-	-	-	27	-	53	-	-
земельні ділянки	595	0,1	5760	0,4	26014	1,6	5347	0,3	-
інвентарна тара	10	-	584	0,1	26	-	25	-	250
бібліотечні фонди	62	-	369	0,1	136	-	120	-	194
інші необоротні матеріальні активи	2039	0,2	2168	0,2	3585	0,2	2442	0,2	120
Б. Активна частина основних засобів	390908	38,4	617705	44,4	739721	44,0	866535	44,7	222
З них:									
машини, обладнання	240395	23,6	384174	28,0	417137	25,0	485266	25,0	202
транспортні засоби	130422	12,8	196452	14,0	270777	16,0	325064	16,8	249
інструменти, прилади	17388	1,7	33915	2,0	48348	1,8	52951	2,7	305
робоча продуктивна худоба	2703	0,3	3165	0,4	3459	0,2	3254	0,2	120

Слід наголосити, що на лісових підприємствах галузі основна частка пасивної частини виробничих засобів припадає на лісові підприємства областей з відносно невисоким рівнем інтенсифікації лісогосподарської діяльності та переважанням лісів природоохоронного призначення (АРК – 75,9%, Запорізька область – 65,2, Хмельницька – 61,4, Кіровоградська – 60, Одеська – 57,6, Тернопільська – 64,6%), хоча намітилася тенденція до зниження обсягів цієї категорії виробничих засобів. Так, за 2000–2008 рр. їх обсяги на підприємствах Донецької області знизилися на 20,6 процентних пункта, Миколаївської – 18,7, Херсонської – 13,6, Запорізької – 8,8, Дніпропетровської – 6,5, АРК – 4,1 процентних пункта.

У структурі пасивної частини основних виробничих засобів виділяються будинки, споруди і передавальні пристрої, на частку яких на кінець 2008 р. припадало 942 млн. грн., що становить 48,5% від загального обсягу виробничих засобів галузі. При цьому будинки, споруди і передавальні пристрої передусім зосереджені в лісових підприємствах малолісистих регіонів. Зокрема, їх частка в лісових підприємствах Криму становить 68,7% від загального обсягу основних виробничих засобів республіки, Харківської і Дніпропетровської області – 59,7, Тернопільської – 58,9, Кіровоградської – 54, Вінницької – 55, Одеської – 51,8, Хмельницької – 51,1%. Обсяги основних виробничих засобів лісових підприємств інших областей оцінюються на рівні 41-50%.

Активну частину основних виробничих засобів формують машини й устаткування (трактори, валочно-пакетувальні машини, консольно-козлові крани, навантажувачі), транспортні засоби (машини і причепи для вивозу лісу), робоча продуктивна худоба, інструменти і прилади різного призначення. На кінець 2008 р. на ці виробничі засоби припадало 44,7% від їх загального обсягу.

Обсяги ж активної частки за останні роки (2000–2008 рр.) збільшені на 40%, у тому числі машин, обладнання – на 26, транспортних засобів – на 65, інструментів і приладів – на 56%. Що стосується робочої продуктивної худоби, то ця складова в загальній структурі виробничих засобів не розвинута і становить лише 0,2%.

Рівні зростання активної частини основних виробничих засобів по областях також різні. На їх частку, зокрема на підприємствах Миколаївської області, припадає 53,7%, Житомирської – 51,1, Луганської – 50,4, Київської – 49,4, Рівненської – 48,7%. Слабо забезпечені основними виробничими засобами активної частини лісові підприємства Хмельницької області (38,6%), Дніпропетровської (37,5), Тернопільської (35,4), Закарпатської (34,8), Запорізької (34,8), а АРК – лише 24,1%.

У структурі активної частини основних виробничих засобів виділяються машини та обладнання, а також транспортні засоби, частка яких наразі, відповідно, становить 485,3 і 325,1 млн. грн., або 25 і 16,8% від загального обсягу виробничих засобів галузі. У регіональному розрізі найбільша частка машин і обладнання зосереджена в лісових підприємствах лісистих районів країни, передусім Чернігівської області – 37,9% від загального обсягу основних виробничих засобів області, Житомирської – 32,8, Сумської – 29,5, Волинської – 28,9, Львівської – 27,8%, хоча ці засоби також значне місце займають і в

малолісистих районах. Наприклад, у лісових підприємствах Одеської області - 26,3%, Миколаївської - 26,0, Хмельницької - 25,4, Луганської - 24,8 і Вінницької - 23,8% від загального обсягу основних виробничих засобів цих регіонів. Транспортні засоби більше всього зосереджені в малолісистих регіонах, на частку яких припадає в лісових підприємствах Донецької області 30,3%, Херсонської - 27,7, Миколаївської - 21,6, Луганської - 22,9, Дніпропетровської - 20,3% від загального обсягу основних виробничих засобів регіонів. Зазначене свідчить, що розміщення активної частини основних виробничих засобів недостатньо узгоджується з лісоресурсними можливостями та обсягами лісогосподарських заходів. У цьому певною мірою простежується суб'єктивізм у прийнятті рішень.

Активна частина основних виробничих засобів є одним із головних факторів, які визначають потужність підприємств лісогосподарського призначення. Саме на їх основі створюються сприятливі умови для інтенсифікації лісогосподарського виробництва, підвищення продуктивності лісів, поліпшення їх якості та нарощування лісоресурсного потенціалу.

Розподіл основних виробничих засобів за їх функціональним призначенням дає змогу оцінити їх якісний склад, потенційні можливості підприємств галузі, розробити стратегічні напрями їхнього відтворення і раціонального використання. Від структури основних виробничих засобів, їх видового складу, техніко-економічного стану та напрямів модернізації значною мірою залежить рівень інноваційного зростання галузі та підвищення її ефективності.

Сучасна техніко-економічна система лісового господарства недостатньо ґрунтується на інновативно обґрунтованих технологіях, тому вважається недосконалою. У галузі, зокрема в лісокультурному виробництві, лісовирощуванні, проведенні рубок лісу та первинній переробці деревини, відсутні прогресивна техніка і передові технології, здатні забезпечити високу ефективність праці, покращення породного складу лісів, підвищення їх продуктивності. Лісогосподарське виробництво стало на рейки інноваційного зростання досить недавно, чим обумовлене значне відставання інфраструктурної системи галузі, особливо її активної частини, порівняно з іншими галузями економіки. До останнього часу створення основних виробничих засобів відбувалося шляхом дзеркального використання конструктивних, технологічних та інженерних рішень, запозичених із сільського господарства, промисловості, дорожньо-транспортних організацій та інших галузей економіки. Потрібно зазначити, що практика використання розроблених технічних і технологічних рішень інших галузей економіки була єдино правильною, обґрунтованою. У результаті скоротилися строки створення основних виробничих засобів і лісогосподарської техніки, а значить і перехід галузі на інноваційні засади розвитку. Таким чином, створення комплексу основних засобів виробництва та лісогосподарської техніки першого покоління закінчилося, що сприяло підвищенню ефективності лісогосподарського виробництва.

Поліпшення інфраструктурного забезпечення лісового господарства та його техніко-економічного стану вимагає створення необхідних організаційно-економічних умов як основи підвищення ефективності відтворення лісових ресурсів, їх раціонального використання та забезпечення потреб населення в необхідних ресурсах та послугах. Розвиток лісогосподарського виробництва, крім цілеспрямованого використання сил природи, безпосередньо пов'язується з інфраструктурними, технічними і технологічними засобами, які значною мірою визначають ефективність лісовирощування і використання лісових ресурсів. Науково обґрунтоване використання основних виробничих засобів, техніки і технологій лісогосподарського призначення складає одне із найважливіших завдань лісовирощування, лісоексплуатації і розвитку лісового господарства.

До першочергових завдань, спрямованих на подальше поліпшення основних виробничих засобів лісового господарства, відносяться:

- стимулювання оновлення основних засобів виробництва та модернізації технічного оснащення, зокрема її активної частини;
- налагодження прямих зв'язків між державними і самоврядними інституціями, а також окремими господарюючими суб'єктами щодо впровадження новітньої техніки, механізмів і прогресивних технологій лісогосподарського і лісозаготівельного спрямування, здатних забезпечити більш ефективно відтворення лісових ресурсів та їх раціональне використання;
- визначення шляхів залучення передусім вітчизняних та іноземних інвестицій, у край необхідних для оновлення і модернізації основних виробничих засобів, прогресивної техніки і технологічних процесів лісогосподарського призначення;
- створення необхідних умов для надання місцевих переваг вітчизняним інвесторам, які здійснюють капіталовкладення в найбільш пріоритетні проекти з питань розробки і впровадження якісно нових виробничих засобів, прогресивної техніки і технологій лісогосподарського призначення;
- упровадження на підприємствах, організаціях та установах галузі інноваційної моделі інфраструктурного розвитку лісогосподарського виробництва;
- здійснення прогресивної структурної перебудови основних виробничих засобів, зокрема їх активної частини, з упровадженням ефективних енерго- та ресурсозберігаючих технологій, пов'язаних з процесами відтворення та експлуатації лісових ресурсів;
- створення сприятливих умов для лісовирощування та оздоровлення екологічної ситуації;
- упровадження сучасних інформаційних технологій у лісогосподарське лісозаготівельне виробництво.

Можна стверджувати, що реалізація зазначених завдань з поліпшення стану інфраструктури лісового сектору економіки позитивно впливатиме на якість інфраструктурних послуг у галузі.

Поліпшення техніко-економічного стану лісового господарства в умовах переходу його на засади інноваційно збалансованого розвитку набуває

пріоритетного значення. Спрямування його в практичне русло на базі науково-технічного прогресу полягає не просто в поліпшенні стану, а наданні йому нової якості, прискореного розвитку на стратегічних напрямках, переходу на шлях інтенсифікації та реформування інфраструктурних систем лісового сектору економіки. Основна мета такого реформування на нинішньому етапі – це створення якісно нової інфраструктурної системи, яка забезпечила б вихід виробничих структур галузі з кризового стану, їх пожвавлення і подальший розвиток. Йдеться про створення необхідних організаційно-економічних умов для поліпшення якісного стану інфраструктурних системи галузі, що сприятиме підвищенню ефективності відтворення лісових ресурсів, їх раціонального використання та забезпеченню потреб населення в необхідних ресурсах та послугах.

Резерви для реформування інфраструктурних систем галузі є значні, оскільки їх техніко-економічні характеристики залишаються надто низькими. Рівень зносу основних виробничих засобів по установах Держкомлісгоспу в середньому становить 46,7% від їх загальної вартості. Високим рівнем зносу характеризуються ці засоби в установах лісового господарства Дніпропетровської області – 60,8%, Запорізької – 59,7, Одеської – 58,5, Хмельницької – 58,3, Вінницької – 57,0, Кіровоградської – 56,7, Луганської – 55,6 і Черкаської – 52,9%.

Придатність основних виробничих засобів до використання також залишається низькою – 55,3% від їх загальної вартості. Темпи поліпшення цих засобів до використання, за винятком установ лісового господарства Чернівецької, Івано-Франківської і Закарпатської областей, також невисокі. Придатність до використання основних виробничих засобів, зокрема в установах Миколаївської області, за 2000–2008 рр. збільшилася тільки на 9,3%, Херсонської – на 9,2, Донецької – на 8,6, Рівненської – на 1,2%, в Криму – лише на 0,6%. У Київській області цей показник, навпаки, зменшився на 9%, Волинській – на 3,9, Житомирській і Кіровоградській – на 3,8, а Хмельницькій – на 2,9%.

Невисокими залишаються темпи оновлення основних виробничих засобів. В установах Держкомлісгоспу рівень їх оновлення в середньому за 2000–2008 рр. збільшився тільки на 6,9% від їх загальної вартості, з них оновлення будинків, споруд і передавальних пристроїв – на 10, машин і обладнання – на 3,8 і транспортних засобів – на 6%.

Викладене свідчить про необхідність докорінного реформування інфраструктурних систем лісового господарства, передусім в установах Держкомлісгоспу, усіх областей України. Основну увагу слід звернути на об'єкти основних виробничих засобів лісового господарства, рівень зносу яких перевищує 45% від їх загальної вартості, а придатність до використання є нижчою ніж 55%. До таких об'єктів інфраструктурних систем галузі слід віднести установи лісового господарства Дніпропетровської, Одеської, Хмельницької, Вінницької, Кіровоградської, Луганської, Харківської, Чернівецької та інших областей.

До ризиків, які можуть перешкодити реалізації реформування інфраструктурних систем лісового господарства, слід віднести:

- непослідовність у здійсненні економічних реформ у галузі;
- обмеженість коштів на створення і впровадження інновацій;
- несвоєчасність підготовки і прийняття законодавчих і нормативно-правових актів, спрямованих на створення правових та інституційних передумов інноваційної моделі розвитку;
- невиконання фінансування програмних завдань розвитку галузі з державного і місцевого бюджетів.

Лісогосподарська політика в сфері інноваційно-техніко-економічного розвитку має ґрунтуватися на принципах законності, пріоритетності, ефективності та стимулювання.

Поліпшення техніко-економічного стану лісового господарства без виключення потребують усі організаційно-господарські структури. Особлива увага насамперед повинна бути спрямована на модернізацію активної частини основних засобів виробництва (машин, обладнання і транспортних засобів лісогосподарського призначення тощо), упровадження нової техніки і технологічних процесів, які себе виправдали в лісогосподарському виробництві і характеризуються високою ефективністю як з економічного, так і екологічного погляду. Такими в інноваційному аспекті є проблеми здійснення реформ інфраструктурних систем галузі. Великого значення в контексті реформування необхідно надавати виробничим засобам лісогосподарського призначення, зокрема:

- створенню багатоопераційних машин для посадки лісу з набором спеціальних механізмів, здатних здійснювати розчистку відповідних площадок, підготовку ґрунту і дискретну посадку саджанців;
- технічному переобладнанню існуючих машин і механізмів для проведення рубок головного користування, рубок пов'язаних з веденням лісового господарства, та інших лісогосподарських рубок;
- створенню високоефективних засобів механізації щодо збору лісосічних решток, вилучення пнів без порушення ґрунтового покриву, їх транспортування до пунктів переробки та утилізації;
- розробці заходів щодо комплексного використання всієї біомаси дерева, максимальної утилізації лісосічних відходів для енергетичних цілей;
- забезпеченню лісового господарства спеціалізованими тракторами, здатними працювати в умовах низької прохідності лісів, бездоріжжя, захаращеності, заболоченості, наявності пнів і кущів;
- реалізації заходів щодо поліпшення техніко-економічних параметрів лісопожежної техніки, обладнання і наземних моторизованих засобів для гасіння лісових пожеж та забезпечення надійності їх роботи безпосередньо в місцях горіння лісу. До таких показників повинні ставитися такі ж вимоги, як і для засобів оборонного призначення;
- модернізації нижніх складів, удосконаленню механізмів для механізації та автоматизації складських робіт, механізації й автоматизації обміру, обліку і маркування лісоматеріалів;
- розробці заходів щодо комплексного використання всієї біомаси

дерева, максимальної утилізації лісосічних відходів для енергетичних цілей.

Викладене свідчить, що рівень забезпеченості установ лісового господарства основними виробничими засобами, який відповідає специфіці лісогосподарської діяльності, не можна вважати достатнім, оскільки в галузі поки що не створені необхідні умови для зростання продуктивності праці та зниження витрат на одиницю робіт чи виробництва продукції. Свідченням цього є недостатньо висока фондомісткість установ галузі, яка визначається відношенням середньорічної вартості основних виробничих засобів до виробництва продукції, та фондоозброєність працівників лісового господарства. Наявні потужності матеріально-технічної бази поки що не дозволяють на належному рівні збільшувати виробництво продукції лісогосподарського призначення. Особливо це стосується якості і вартості продукції, тобто основних показників, що визначають результативність лісогосподарського виробництва. Через низький рівень устаткування і притаманні йому застарілі технології не можна випускати високоякісну конкурентоспроможну продукцію. Поліпшення техніко-економічного стану лісового господарства потребують усі без виключення організаційно-господарські структури. Особлива увага насамперед повинна спрямовуватися на модернізацію активної частини основних засобів виробництва (машини, обладнання і транспортні засоби лісогосподарського призначення тощо), упровадження нової техніки і технологічних процесів, які себе виправдали в лісогосподарському виробництві і характеризуються високою ефективністю як з економічного, так і екологічного погляду.

Таким чином, суттєвого підвищення рівня виробництва лісогосподарської техніки можна досягнути передусім шляхом організації серійного випуску машин і механізмів із заданими параметрами. Такі машини повинні бути відносно недорогими, характеризуватися мінімальними експлуатаційними витратами, забезпечувати прискорене зростання продуктивності праці на всіх лісогосподарських роботах та сприяти підвищенню ефективності лісогосподарського виробництва в цілому.

УДК 332.2.021

В.М БУДЗЯК

Рада по вивченню продуктивних сил України НАН України

ЕКОНОМІКО-ЕКОЛОГІЧНІ ПРИНЦИПИ ЕФЕКТИВНОГО ВИКОРИСТАННЯ, ОХОРОНИ ТА ВІДТВОРЕННЯ ЗЕМЕЛЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ

Нині практично не приділяється увага розробці системи заходів не тільки з відтворення, але й охорони земель. Багатогранність природних властивостей земель зумовлює різні підходи як до визначення власне екологічних заходів,